

АНАНИ СТОЙНЕВ*
ЗА „СЛАВЯНСКА ФИЛОСОФИЯ“ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН.
РОДОЛЮБИЕТО КАТО НАТУРФИЛОСОФИЯ

Abstract: The article analyzes Slavic Philosophy by Dr. Petar Beron (1799-1871), a figure of the Bulgarian national revival who studied philosophy in Heidelberg and medicine in Munich. The book represents a lengthy introduction to his seven-volume Panepistemia, published in Paris in the 1860s. Although a work of philosophy, Slavic Philosophy pertains to the field of Naturphilosophie proper, and the ethnic aspect is present only in the title. It represents a naive attempt on the part of this Bulgarian thinker of the National Revival period “to surpass” the European achievements of his time in using an odd terminology that he constructed by himself on the basis of Greek models.

Keywords: National Revival; Naturphilosophie; fluid; electre.

Народите, особено „нововъзродени“ като нашия, винаги имат нужда от някакво митологизиране, от някаква национална митология за укрепване на идентичността, от самочувствие, което да им помага в движението на времето¹. При това – такова митологизиране е нужно въпреки постоянното рационализиране на човешкото съществуване и на човешкото общжитие и независимо от различните рационалности и свързаните с тях нагласи в отделните исторически периоди. Това особено се отнася за възлови моменти в историческото битие на даден народ, каквото е нашето Възраждане. Ние трудно можем да си представим какво неимоверно упорство – и то скрито, *крипто*, с небесни надежди – е било необходимо след близо пет века робство, унищожило всички културни напластявания, да се започне отново – с цел освобождение и живот, наподобяващ европейския: по време, когато дори словосъчетанието (терминът) „български народ“ не е в обръщение – става наличие едва след Кримската война (1853–1856) – и по-будните българи са били готови едва ли не на всичко за повече просвета, за отваряне към света, за свобода – и в етнически, и в социален, и в духовен смисъл.

В нашия възрожденски пантеон, както и в масовото съзнание, д-р Петър Берон (1799–1871) присъства най-вече като автор на прословутия „Рибен буквар“; букварът е като негова емблема и името му автоматично се свързва с него. А самият буквар е само епизодичен изблик на педагогическо родолюбие от младостта му (1824 г.), докато действителното му упорство и негово жизнено дело са многогодишните му чисто научни занимания. Това е един от парадоксите на самото митологизиране и обяснението тук е в чис-

* Проф. дфн в ИИОЗ, БАН. Email: ananis@abv.bg

¹ Вж. за националната митология и изграждането на „канона“ – литературен, а и не само литературен (Аретов 2006; Хранова 2011; Даскалов 2018), в която се анализира промяната в изграждането на „историческия канон“ според политическата конюнктура, като не бива да се забравя обаче, че всяко време има своята конюнктура, била тя политическа, манталитетна, парадигмална, и затова не само погледът върху литературата или историята е вариативен, и във времена на промяна атаките са винаги върху установеното, върху „канона“.

то научната съмнителност и на неговата седемтомна „Панепистемия“, и на предхождащата я „Славянска философия“, която е своеобразен неин обемен увод. И то съмнителност не само от съвременна гледна точка, което би било нещо естествено, но и от равнището на научното и философското познание от неговото време. Като че за този наш случай се отнася и казаното от хапливия Славейков, който, отричайки поезията преди него, в бележката си за един от неговите литературни герои в „На Острова на блажените“, пише: „когато момата не чини – хвали се кройката и платът на дрехата ѝ“. При това тук не става дума за мома, а за заслужаваща внимание фигура от нашето Възраждане.

Защо е необходимо това внимание тогава, това вторачване в опаковката, а не в съдържанието? Отговорът трябва да е искрен, за да има кой да му вярва: защото нямаме друго. Ако имахме друго научно и натурфилософско постижение, това на Берон не би било обект на внимание. Тук идва веднага следващият въпрос: а защо изобщо трябва да бъдат обект на внимание многообемни изследвания, попадащи под егидата на научността? И тоя отговор е добре да бъде обективен, и то исторически обективен: защото за нагласите на времето народ, който иска самостоятелно съществуване, трябва да покаже свидетелства за наподобяване на неговото културно състояние на състоянието – в най-различни проекции – на народите образци от тогавашна Европа. Това е причината Марин Дринов, човек и високо образован, и умерен, с качества и дела на „строител“ на нова България, да има положително отношение към натурфилософските изследвания на д-р Петър Берон – искал е за пред света, и то преди Освобождението, и у нас да има научни постижения в западноевропейския смисъл, независимо от тяхната действителна стойност, искал е да има нещо, което може да се заяви *като отчет*, като *заглавие*.

Точно тая съмнителност е причината неговите съчинения да не бъдат превеждани и издавани на български, каквото е условието, когато прави голямо дарение в завещанието си на образуваното през 1869 г. Българското книжовно дружество, а такова е било и първоначално намерението след смъртта му на неговия родственик Васил Хаджистоянов-Берон. Така неговото творческо дело остава някакво тъмно петно, някакво табу за изследователското внимание с изключение на многогодишните проучвания на Михаил Бъчваров, подпомаган от Нели Бъчварова (Бъчваров 1961; Бъчваров 1970; Бъчварова, Бъчваров 1975; Бъчварова, Бъчваров 1993); за него се говори и пише като за учен, без да се знае какво представляват точно трудовете му, говори се като за митологична фигура, която не е нужно да бъде разшифрована, като за емблема, която трябва да бъде осветявана само като емблема². Това не означава, че няма спорадични крайни оценки за него: за

² Позоваването на Берон като *емблема* за европейска ученост влиза дори в Книгата – кондика на Българското книжовно дружество: „А най-светлейшата и най-голямата звезда от българския дух, която от почти половин век се появи на българския хоризонт и го вече усветли, пред цял свят на вечни време, е велеучений и

едни упорството му да смени научната картина на света, пренебрегвайки европейските традиции, е вид налудност, за други в писанията му има гениални „догатки“³, трети, развиващи типологичната теза за „ускореното развитие“ на закъснелите литератури и култури и неприемащи априорно научните изследвания на Берон като бяла лястовица в сферата на европейската наука от средата на XIX век, лансираха идеята за „Бероновия комплекс“ (Г. Гачев, след него Т. Жечев) и я разпростряха като обяснение за всяко амбициозно, макар и само по себе си съмнително, дело през цялото Възраждане и едва ли не като ключ за обяснение на парадоксите на новобългарската култура.

Това научно неприемане на научното дело на Петър Берон, започнало още докато той е жив и продължаващо до наши дни – впрочем *аналогично* на неприемането като липса на адмирация в Западна Европа по времето, когато той публикува трудовете си там, – е параболично, въпреки различните сфери, с други неприемания, като това, да речем, на „Веда словена“, което имаше дълготрайни отрицателни последици и едва в края на миналия век вниманието към нея бе възобновено. Интелектуалният елит тогава – от Шишманов и Арнаудов до Пенчо Славейков и д-р Кръстев – директно или опосредствано, забравяйки различното културно и историческо време, от висотата на други научни парадигми изцяло отхвърли „Ведата“ като фалсификат, като че тук ставаше дума за възможно углавно деяние, аналогич-

прещедрий наш родолубец от Котел д-р Петър Берон, за когото историята ще има да говори и оценява тоя велик дух между най-великите духове, най-отлични и първи в науката български мъж.“ – Документи за историята на БКД в Браила, 1868–1876, С., 1958, с. 9. Подобно е отношението към Берон и в основаното на негово име Българско академично дружество „Д-р Петър Берон“ през 1965 г. в Мюнхен, Германия (вж. Огнянов 2002: 144 и сл.).

³ М. Бъчваров като дългогодишен изследовател на натурфилософското творчество на Берон в различни публикации и нееднократно отбелязва „съмнителността“ на неговата натурфилософия: „Като цяло Бероновата биологична концепция е ненаучна. Той не прави крачка напред в сравнение със своите предшественици и значително изостава в биологичните си възгледи от съвременниците си. В крайна сметка Берон свежда живота само до прости комбинации между флуидите и действието на електрическите течения“ (Бъчваров, Бъчварова 2000: 15). „Следователно значението на научните изследвания на Берон е именно в подхранване на чувството за национална значимост, за възможности в равнението с другите народи, за подтикване на общокултурното развитие на страната и косвено за научното дирене и за формиране на научните знания“ (пак там: 18). „Неясните въпроси и нерешените от науката проблеми той заменя с наукообразни умоконструкции“ (Бъчварова, Бъчваров 1993: 82, също и на стр. 180): „П. Берон има пълното самосъзнание за силата и значението на своята индивидуалност и увереността за надмощието на непререкаеми авторитети. Това ново самосъзнание се вплотява в претенциозната самоувереност, че със своите теории и естественонаучни концепции е извършил нов коперникански преврат както в светогледа, така и в природознанието и обществознанието.“. Заедно с това обаче, вероятно от подразбиращо се родолубие и от естественото увлечение на собствените му изследователски усилия, остава възможност и за „изключителното“: „Много от неговите гениални догатки са намерили и вероятно ще намерят своето научно обяснение“ (пак там: 66).

но на процеса около Лора и Яворов, без да иска и да знае, че дори да е фалшификат (а че фалшификация има, няма съмнение), той е фалшификат на *образец, фалшификат на нищо няма*, като по този начин отрязва с тотализиращия си авторитет за десетилетия вторачването в тия древни пластове, които трябваше да се изследват, независимо чие притежание са били – докъде е „родно“ и откъде „чуждо“, – и независимо дали и как са били преподаждани от нечие авторство. Същото е и с прословутия „Показалец“ на Раковски – „мечтател безумен, образ невъзможен“ според уместното определение на Вазов, което в не малка степен може да се отнесе и към Берон, – който въпреки несъмнената си образованост (цитира и модерни тогава френски историци), инспириран от влудяващо родолюбие, „доказва“ с фантастични аргументи, че сме най-старият народ на Европа, по-стар и от древните гърци, че всъщност корените на европейската култура са наши, български, че сме директни пратеници от древното, архаично индоевропейско лоно, пренесли сме ведическата тайна в Европа и с това сме белязани от историята, макар и потънали в неведение и забрава.

Причината за това по-скоро скрито, отколкото явно, негативно отношение е, че Берон не е на висотата на европейската наука и философия тогава, че неговата натурфилософия е анахронична и *наивна* за тогавашната най-нова наука и философия, но това не означава, че той няма място в нашия „културен канон“ или културно наследство, който има свои измерения за разлика от европейските и те не бива да се смесват и по отношение на такива като П. Берон, още повече че поначало тогавашната натурфилософия е анахронизъм, тя е анахронизъм и у Шелинг, и у Лоренц Окен, в чиито работи той е виждал образци. Тук допълнително усложнение е в прословутата терминология на Берон, която той изковава сам, най-вече върху модифицирани гръцки образци и без да се съобразява с тогавашната традиция, като причините за това несъобразяване могат да се люшкат от естественото за всеки амбициозен изследовател чувство за откритие до онова самоусещане за недоволство от съдбата, породено от многовековното робство, което у честолюбивите натури – независимо житейски или интелектуално – води до крайности, до изстъпление като усвояващо надмогване на наличното и с това надмогване и на съдбата. Впрочем, ако се заменят изкованите от Берон понятия – било то флуид, електър, бароген или каквото и да е друго – с традиционни, тутакси ще отпадне оня *дразнец привкус на претенциозна неяснота*, който усеща традиционната школовка, и би останало само неяснотата в опита – характерна за тогавашната натурфилософия – да се прави картина на света с директна рефлексия върху първични естественаучни данни. Ако това се направи, ще се види не само типологичното сходство с тогавашните натурфилософски разработки, което е явно, но и самият Берон ще престане да изглежда като чак толкова странна интелектуална птица.

А че той е странен, е така. Непривичното при него, което го прави изключение – като се има предвид многообемното му творчество – за цялата възрожденска култура, е крайното диференциране на умственото упорство, заниманието с предмета – и то научен предмет – *заради самия предмет*, а

не за други цели, както е обикновено през Възраждането, когато всичко е посветено на националното освобождение било чрез образование, било чрез Църква, било чрез въоръжена борба. Такова е времето и то има своето обяснение, тъй като е време и на просвещение, и на възрождение, и на освобождение. Вярно е, от друга страна, че всяко човешко дело служи на нещо, но това служене, особено в новите времена и особено на духовността, не е директно, а опосредствано; диференциациите в сферата на духовността имат своите предметни области, които са ценности сами по себе си, както теоретично аргументира Просвещението Кант. Това е и уникалното за Берон в наши условия: когато няма, ако не нищо, *почти нищо като в Европа*, той работи в предметната сфера заради самата нея, вярно, дори и в самата сфера не забравя род и освобождение – никак не е случайно, че той нарича книгата си „Славянска философия“, макар че в самия текст няма нищо етническо само по себе си, етническото е в автора, който чрез „славянското си“ се противопоставя и „надмогва“ европейското, – но родолубието при него е апликация към научността, а не научността – апликация към родолубието, както не рядко, да не каже човек по правило, става през Възраждането. По времето, когато той създава и обнародва „Славянска философия“ (1855), дори в най-будните центрове, каквото, да речем, е Габрово, усилията се свеждат до мъчна, костелива борба за малко поне по-добро образование, за малко поне отваряне на очите за новоевропейска, и то светска образованост и положително знание, борба не само срещу общата безпросветност, но и срещу раковото съединение на стария чорбаджилък с властта, както личи и от новопубликуваните спомени и дневник на Тодор Бурмов) (Бурмов 1895). Берон не обърква едното с другото (просветителството, националното освобождение с „високата наука“) и в това е неговата *модерност* в европейско-просвещенския смисъл, той може и да завещава имота си на българската просвета и на Българското книжовно дружество, но кабинетно отделен, пише своята многотомна „Панепистемия“ и не ги смесва двете. Напротив, странен и в това отношение и като поведение, и като съединение, на едно място на различни, приемани за несъвместими способности, той бърза да натрупа благосъстояние, прави го повече от успешно, като отдава под наем или под аренда имоти и стопанства, като създава или участва в търговски дружества, и се отдава на аскетична кабинетна дейност, защото само такава дейност може да доведе до хилядите страници, които е оставил на мъртви или на живи европейски езици. Ако не бяха неговите проявени предприемачески и търговски способности в младини (а предприемачеството и търговията тогава не са били по-лесни от сегашните), човек нямаше да се двоуми да го обяви за homo scribens на новобългарската култура и той е наистина такъв, ако не изначално – за това не е имал чисто материалната възможност, – то от момент нататък, при това с непознато настървение и всеотдайност – до обсебване, аналогично на Балтазар Клаес, търсача на абсолютното – философския камък – от едноименното произведение на Балзак. Ако един Ботев, въпреки цялата си гениалност, както я определяме сега в нашите мерки и нашия хоризонт, не е имал отделеното са-

мосъзнание на творец – независимо че оставя дузина изключителни стихотворения и също така изключителна по своята френетичност публицистика с най-тънко чувство към езика, само по себе си заслужаващо внимание, като се има предвид, че още няма никаква езикова норма, а самият език ври и кипи, – а на човек, който трябва да умре за свободата без значение къде и как, тъй като *повече не може да търпи*, то Берон има изграденото с години-те самосъзнание на учен, отдаден на предметната си област, жизнено свързан с нея, и в такъв смисъл също готов да умре за нея, както – поради отдадеността му и куриоз на съдбата – става с края на жизнения му път.

Това са две различни умонастроения и жизнени поведения, две крайности, които имат своето място в националната ни история и във възрожденския пантеон – независимо от различните гледни точки по отношение на постиженията и независимо от различната им възможност за участие в националната митология. Берон е странен с много неща, включително със своята диференцирана отдаденост, ще рече, в неговия случай, странен е със своята модерност. При него няма онова смесване на нивата, объркването на едното с другото и използването на духовното за най-убоги цели, характерно за историческата *смесеност* не само на нашето Възраждане, но и на сетнешната ни култура. С риск за парадоксалност трябва да се каже, че една от причините, ако не и основната, за сривовете и неравномерностите в развитието на цялата новобългарска култура, е, че през Възраждането не е имало повече бероновци – *не като действително постижение*, а като *заявка и стремеж за постижение*, – повече отдадени на духовността и интелектуалността заради самите духовност и интелектуалност, на знанието заради самото знание; вярно, това е визия, историята е положеност, която трудно се променя, но и визията не е излишна и като нейно обяснение, и като трансцендиращо надмогване.

Роден в заможно семейство в Котел, но отрано останал сирак, Берон трябва, както се казва, сам да се справя с живота, като се има предвид силното му желание за знание и неминуемата връзка на такова желание с парични средства. Първи знания получава в родния си Котел с обучение на български и гръцки, през 1819 г. отива във Варна с братята си, за да абанджийства, на следващата година учи в гръцкия лицей „Свети Сава“ в Букурещ. Поради Гръцката завера от 1821 г. е принуден да напусне Букурещ и отива в Брашов (Кронщад – Австрия), където също има българи – едни по търговски дела, други – с надежда за образование; там се свързва с Ив. Селимински, а благодарение на благодетеля си Антон Йованович издава Рибния буквар и по-важното – през 1825 г. става студент във Философския факултет в Хайлделберг. Вероятно под влияние на Антон Йованович – за да има по-солидна професия – след два семестъра се прехвърля в Медицинския факултет, а от зимния семестър на 1826–1827 се премества да учи медицина в Мюнхен, която завършва с докторат на латински по хирургия и акушерство, защитен на 9 юли 1831 г. След дипломирането работи като градски и окръжен лекар в Крайова. През 1841 г. напуска лекарската прак-

тика, поддържа чрез доверени лица имотите си и се отдава на изследователска работа. Пътува често най-вече по научни дела из Европа, има дълги престои в Париж, буквално се премества там, като се връща от време на време да наглежда имотите си, участва в т. нар. „български политически център в Париж“ през 40-те години на XIX век (Шарова 1976) с Н. Пиколо, Ал. Екзарх, Г. Кръстевич, Ив. Селимински и др., което емигрантско представителство търси контакти и влияние за получаване на църковна независимост и по-нататъшното политическо освобождение на България.

Първите му публикувани произведения са „Система на атмосферологията“ и „Система на геологията“, писани на френски и издадени в Париж, съответно през 1846 и 1847 г. През 1853 г. публикува в Атина на гръцки три изследвания, посветени на атмосферологията, климатологията и магнитологията, както и доклад за всемирния потоп, изнесен пред Природонаучното дружество в Атина; през 1855 г. отпечатва на немски в Прага „Славянска философия“, на следващата година издава на френски в Париж „Произход на физическите и естествените науки и на метафизическите и нравствените науки“, преведена и на български през 1978 г.; през 1857 и 1858 г. издава и на френски две изследвания върху всемирния потоп, както и няколко обемисти космогонични и метеорологични атласа. От 1861 до 1867 г. отново в Париж и отново на френски публикува седемтомната си „Панепистемия“, а през 1870-та излиза – пак в Париж, година преди смъртта му – неговата „Физико-химия“, замислена също като многотомно произведение (Бъчварова, Бъчваров 1993: 75 и сл.).

Ако философията е обяснението чрез единен принцип на битувашото, чрез който се изяснява същността на битието – през водата, въздуха, апейрона на древните йонийци, идеята, субстанцията, материята или енергията до езика и човешкото съществуване, – а натурфилософията е директно описание и с това обяснение на наличната емпирия като цялостна картина, цялостно схващане на света, то „Славянска философия“ на Берон е типична натурфилософия; при това умишлено композирана така, както е композирана, независимо че той я нарича философия, защото за него това е истинската философия. Имащ общ поглед върху историческото развитие на философията, той е запознат и със съвременната му немска спекулативна философия и като се има предвид, че е естественонаучно настроен, не е учудващо, че не я приема; за него тя е именно спекулация, нещо, което се отдалечава твърде много от действителността в своята трансцендирана сфера, както и от естественонаучното знание – физика, химия, биология, – което за него е изключително важно. Ето какво пише самият Берон в своята „Панепистемия“ като новосъздадената от него *единна всенаука*, преодоляваща дотогавашното знание за света, което се отнася и за „Славянска философия“, тъй като, както вече стана дума, няма съществена разлика между двете: „Панепистемия не се е родила в интелекта на автора: тя е в света, затова: 1) Тя се различава от спекулативната философия, създадена в интелекта на който и да е автор (...) съгласно логическите разсъждения, произтичащи от собстве-

ния интелект на всеки автор и независещи от тези на другите индивиди. 2) Панепистемия се различава също така от безжизнения скептицизъм и тази разлика се състои в това, че скептицизмът като безжизнен не се приближава до истината, но притежава в същото време единственото преимущество да не се отдалечава от нея, както това стана със спекулативната философия. Панепистемия, следвайки стъпка по стъпка физическите закони в появата на космическите явления, остава предпазена от всички грешки, от които се страхува скептицизмът. 3) Емпиризмът, който аспира от своето начало, че е открил космическите явления и физическите закони, съгласно които тези явления са произведени, се намира в пълно съзвучие в панепистемия, към която той се е стремил от толкова векове насам“ (Béron 1862: 17. – цит. по Бъчварова, Бъчваров 1993: 80–81).

Така той иска да направи „коперникарски преврат“ в знанието за света изобщо, което заявява на различни места; ето едно от тях в края на „Славянска философия“: „Това учение може да се сравни с една новооткрита Terra incognita, в която се съдържат разнообразни съкровища, предостатъчни, за да се обогатят съвременните и много бъдещи поколения“⁴.

По любопитен, фантазмагоричен начин, отговарящ обаче на идеята му, че всичко в света и като макрокосмос, и като микрокосмос се основава върху първичността на физическите закони, електричеството и неговата биологическа, или по-точно физиологическа трансформация, той извежда и „славянското“ в своята натурфилософия под формата на философия: аналогично на тогавашните нагласи за разликите между отделните народи, за Берон английският прагматизъм отива до чисто външното, емпиричното наблюдение, изразяващо се в тяхната финансова стриктност, която не ги води до единни обобщения; извънславянските народи (имат се предвид най-вече немците) използват голяма част „от своя ток“ „за образуването на различни идеали, чието осъществяване се състои в различни изкуства, поезия, живопис и скулптура“, като така се губи емпиричността на действителното състояние на света, а единствено „славянският народ“, като народ още в детската си възраст е обединен в единния принцип на своя монарх и така може да разкрие единния принцип, който изгражда света (а единният принцип са именно физическите закони)⁵. Така Берон иска да преодолее, от една стра-

⁴ „Това, което астрономите спечелиха със системата на Коперник, ще бъде сега придобито (чрез неговата система – б.м., А.С.) от физиците, химиците, естествениците и метафизиците чрез откриването на произхода на всички науки. Това откритие не само няма да спре сегашните емпирични изследвания на учените, но ще улесни техния прогрес, защото изследванията ще станат по-систематични и полесни“ (Берон 2000: 207. Същото по смисъл и в Берон 1978: 63).

⁵ Макар и по повод на конституциите в отделните народи, които за Берон отразяват тяхното състояние – нравите им, – в следващите редове по неговия причудлив начин той обяснява причините, поради които славянството има естественото преимущество да разкрие същността на света чрез неговата „Славянска философия“, изхождайки от единството на енергията, която не се разпилява поради послушанието на тяхното детство, а е концентрирана в единението чрез техния монарх: „Ви-

на, чистия емпиризъм, който сам по себе си не стига до обобщение за цялото, а от друга, „чистата спекулация“, която от само себе си бяга от емпирията (за него емпирията са естествените науки, всичко, дори човека и човешкото общезитие извежда оттам) и витае в самозадоволяващата се сфера „сама за себе си“. Оттук, а и с несъмнен балкански импулс, той се вижда като нов Аристотел със стремежа да включи цялото известно му естественонаучно знание в системата си, като за разлика от Аристотел, който не е могъл да разкрие същността на света поради бедността на тогавашното естественонаучно знание, той, Петър Берон, ще направи това, показвайки несъстоятелността на тогавашната европейска наука. Такъв е неговият, при това директно изразен импулс.

Структурата на „Славянска философия“, макар и в съкратен вид, е аналогична на структурата на „Панепистемия“; както в седемтомния си труд започва с електрологията (първия том), фотостатиката (втория том) и завършва с човека (седмия том), така е и в „Славянската философия“; същото е и с неговата прословута терминология, която в общи линии е еднаква. При това тя е особено важна не само защото е изцяло негова, но и защото изцяло го отличава от битующата тогава терминология, с което от само себе си иска да покаже новото, което създава и което поради необичайността на новостта си няма как да не е и с нов понятиен апарат. Ако трябва да се прави философска категоризация на неговата натурфилософия, в нея има нещо „деистично“, някакъв начален деизъм, който по-нататък, поради цялостната му отдаденост на естественонаучното, е забравен. При него „вис-

довете конституции вече не се ръководят по принципите на другите народи, а се приемат от народите, сред които трябва да бъдат приложени. Ето защо подходящата конституция ще се нагоди първо към всеки народ според неговата възраст, и после според другите космически и географски условия. I. Чрез редовния си живот англичаните спестяват много от енкефаличния си или жизнен ток, тъй като те го използват не само за образуване на идеи и прояви в различните изкуства, а за образуване на такива идеи или планове, чието прилагане има за цел увеличаване на хранителните материали или на състоянието. Затова в тази нация мащабът на стойността се редуцира в единицата пени. II. Славянският народ преминава още детската си възраст, той е концентриран в своя монарх, електрическите токове на отделните индивиди се обединяват в този на монарха, чийто ток се превръща в огромен поток. Ето защо при тази нация монархът е мащаб на стойността, а всеки индивид се оценява според частта, която притежава от тази единица. III. Останалите европейски народи сега преживяват младенческата си възраст, изразходват част от своя ток, за да си доставят една част от хранителните си материали, а останалата част се използва за образуването на различни идеали, чието осъществяване се състои в различни изкуства, поезия, живопис и скулптура. Затова при тези народи не съществува никакъв солиден мащаб за оценяване на стойността.

I). Картината на английския народ ще намерим при мравките. II). Картината на славянските народи – при пчелите. Онази на другите европейски народи – при бръмбарите и отчасти при пеперудите“ (Берон 2000: 191). Така, на края, като за буквар, Берон обяснява защо славяните имат преимущество, определено чисто „природно“, за него – физически-електрически: защото при тях е събирането на екстракта, на меда.

шето действие“, както той функционално изразява Бога, като избягва да употребява самата дума „Бог“ (употребена е само веднъж, и то в края на „Славянска философия“), вероятно за да бъде в синхрон с тогавашните „позитивни“ разработки, бягащи от религиозните определения по същия начин, по който религията на „Върховното същество“ от времето на Френската революция (Робеспьер) бяга от католическата религия, дава началния тласък на раздвижването, на разделението на първичния флуид, който представлява вселената. Така е в „Панепистемия“. В „Славянска философия“, макар да има цяла част „За сътворението на космоса“, всъщност сътворение в библейски смисъл няма, а първичната намеса на „висшето действие“ тук е пропусната и направо е положено разполовяването на първичния флуид (лат. – течащ), като два първични флуида, наречени електри (от гр. *elektron* – смола): „Всички материи на Универсума – както тегловни, така и нетегловни – се състоят от два първични флуида, наречени електри. Всеки един от тези флуиди има единствено свойство – стреми се да се разширява и да заема все по-голямо пространство (...) Това свойство, което се причинява от ексонгозата, или разширяването на обема на електриите, е техният оргазъм и този оргазъм е достатъчен да обясни всички сили – и физически, и органични, както и всички свойства на живите и неживите тела.

По-долу ще посочим, че:

– този от двата електъра, който има по-голям оргазъм, се среща повече в киселините, в светлината, в стъкленото електричество и в кислорода, поради което се нарича *о к с и л е к т р о н*, и че

– флуидът, съдържащ по-малко количество оргазъм, се среща предимно в алкалите, топлината, в електричеството на смолата и във водорода, поради което този флуид се нарича *х и д р о е л е к т р о н*.

Най-напред ще разгледаме действията на оргазма сам по себе си, вътре в един флуид, а след това – въздействието на оргазмите един спрямо друг, които се наблюдават при съединението на двата електъра“ (Берон 2000: 19).

Това е началото на „Славянска философия“, уводните думи под заглавие „Електрология“. За разлика от тях в „Панепистемия“ Берон въвежда понятието бароген, което изразява плътните, тежки флуиди, както и по-обобщаващите понятия *пикноелектър* и *ареоелектър*, отнасящи се съответно за по-плътната и по-неплътната част на постоянно делящите се флуиди. Заедно с това трябва да се отбележи, че той свободно използва новоизкованите от него понятия, като не рядко уеднаквава смисъла на някои от тях, което допълнително затруднява изложението: така нередко отъждествява понятията електър, първичен флуид (или флуиди) и етер. Схемата е най-общо казано следната: първичният флуид е естествена безтегловна даденост, която едва след намесата на „висшето действие“ се дели на по-плътна и по-неплътна част, а преди това е неподвижен, аморфен, непрекъснат, както и безначален и безкраен; тези две сфери – по-плътната (пикноелектър) и по-неплътната (ареоелектър) са равни по обем, но поради различната плътност между тях възниква напрежение, еластичност, която Берон нарича оргазъм. Същият принцип на деление, който за него се основава на универса-

лен физически закон, Берон по същество пренася навсякъде – от появата на вселената до появата на човека като микрокосмос, който има същите „битийни единици“ и като структурообразуващ принцип, и като функциониране като самия космос. Цялото това непрекъснато движение от макрокосмоса към микрокосмоса той доказва и математически – самата възможност за приложение на математиката за него е доказателство за вярност на изложението, като преминаването към биологическото у него е чисто механистично, биологичното той вижда като особен вид трансформирано електричество, което нарича пикноелектричество.

След разделението на първичния електър чрез „висшето действие“ има три начина, три начала на появата на света, на което е посветена първата част на „Славянска философия“: „Причината за сътворението е нееднаквият оргазъм на хетеронимните електри. Трябвало е да изтече неизмерим период от време, преди да се срещнат повърхностните вълни на А и А прим на хетеронимните електри.

I. Първата среща на вълните на двата електъра е станала на еднакви разстояния от центровете на същите и в тази точка са били произведени първите и изначални зюгми (от гр. – в смисъла на Берон комбинация, съединение, получено от смесването на няколко флуида с различна плътност, но и на еквивалентни флуиди – А.С.).

Тези зюгми са се разширили на всички страни вследствие на оргазмите си, срещнали са се с хетеронимните електри и са образували други зюгми, които са светлината, топлината, електричеството и водата. Този начин на произвеждане чрез съединяване е сизьоктично (съединително – А.С.) начало.

II. Така появилите се материални и нематериални зюгми са причина за отблъскванията помежду им, които отделят част от масата и тази част, продължаваща по-нататък да се разпада на неизброими малки количества, произвежда небесните тела. Този начин на произвеждане чрез разделяне е апохористичното начало.

III. Електрическите течения, които повторно изтласкват известно количество вода в същите посоки, носят със себе си водните вълни и чрез нови подреждания на същите произвеждат органични тела. Този начин на произвеждане чрез преместване (пермутация) или метастаза е систатично начало“ (пак там: 23)⁶.

⁶ Вж. за сътворението и това: „Появилите се от съединяването на електричните зюгми, или, както казахме – вълни, създават нови зюгми с вълните на хетеронимните електри.

Тези нови зюгми се срещат отново с вълните на хетеронимните електри и в резултат на това се произвеждат нови зюгми, различни от предишните; по този начин космосът се населява с емоционални (нематериални) и рационални (материални) зюгми.

Към тези космически зюгми спада и човекът, който е създаден така, че натрупанията в неговия мозък електри се отвеждат от нервите към сетивните органи,

Както се вижда, това са прекалено общи определения за първоначалните стъпки, по които се образува вселената, които сами по себе си не казват нищо, като се има предвид, че са от средата на XIX век. Но такива са поначало писанията на Петър Берон; в тях има някаква вътрешна, чисто формална логика на извеждането, тръгнало от „очевидни“ предпоставки, които обаче поради своята очевидност стават за всичко и нямат предметна плътност (както е в случая – това, че светът се композира чрез съединяване, разделяне или преместване на първичните дадености като най-елементарни комбинации, само по себе си не обяснява нито същността на първичните дадености, нито действителния начин на появата на новите образувания). Като се прибави към това и обилието от новоизковани понятия – тук бяха показани само основните от тях, – се вижда тая специфична словесна галиматия, а тъй като мисленето се изразява чрез словото – и мисловна галиматия в писанията на Берон, които, ако не са плашели, то поне са отблъсквали образования читател в Западна Европа въпреки четвъртвековните негови усилия да се узакони като автор там, да не говорим за упорството му да бъде приет като човек, извършил „коперникански преврат“ в науката.

По-нататък следват педантични описания по глави на : „За зюгмите, които се произвеждат чрез сизьоктичното начало“; „За произвеждането на моноптичните зюгми“; „За произвеждането на седемте дитпични зюгми, или на ириса“; „За произвеждането на триптични зюгми, каквито са светлината, топлината и електричествата“; „За образуването на тетраптичните зюгми, или на водата“, след което се преминава към „произвеждането“ на небесните тела чрез апохористичното начало като Втори откъс от Първата част на труда, чиято първа глава е „За генеалогията на небесните тела и за

срещат се с идващите от предметите електърни вълни и така образуват свои собствени зюгми.

Този нов вид сътворение вътре в Космоса – животът на човека и произвежданията от него зюгми, е неговият микрокосмос, или неговата душа.

1. Космосът е населен с тела и се прекосява по всички посоки от нематериални флуиди във формата на светлина, топлина, електричество и етер.

2. Микрокосмосът е населен с електрически зюгми, или идеи.

3. Предмет на физиката и естествените науки е сътворението на Космоса, а предмет на политиката, на нравствените науки и естетиката е сътворението на Микрокосмоса“ (Берон 2000: 22). И тук се вижда не само свободното понятийно композиране на Берон, но и свеждането на всичко до някакви електрически образувания, основаващи се на някакъв универсален физически закон – затова с една и съща дума – зюгми (от гр. – комбинации, съединения) – се изразява и образуването на вселената, и образуването на микрокосмоса, на човека, включително и неговите идеи. Така вместо, както е в други натурфилософски описания, да използва приетите от отделните науки понятия в движението от появата и развитието на космоса към човека, той ги дестилира, повлиян от философията в собствен смисъл, в обобщаващи понятия (както са различните видове зюгми), които със съответните модификации обхващат всички линии на развитието – от появата на космоса до същността на човека; това обаче води от само себе си до смислова неяснота.

астрономическия им живот“, която започва с появата на едно голямо централно тяло, наречено от него Археget, възникнало от сгъстени водни пари. Ето как по приказно-вълшебен-семеjно-родов начин се предават етапите на генеалогията: „I. Многобройните небесни тела са членове на едно семейство, чийто праотец, пропатор, е Археgetът (първичната вода – А.С.).

II. Непосредствените приемници на Археget, неговите синове, архегети-ди, са астрите – звездите.

III. Всички произведени от една от тези астри, или звезди, небесни тела са също тъй братя помежду си и са братовчеди на произведените от други астри, или звезди. Тези внуци на Археget, или астериди, са космическите слънца, хелиите, между които се намира и нашето Слънце.

IV. Произведените от такова едно слънце небесни тела са хелиадите, или планетите.

V. Произведените от планетите небесни тела са планетидите, дорифорите или сателитите, с които редицата приключва.

VI. Всички тези тела, астри, хелии, планети и дорифори (сателити – А.С.) са произведени чрез атмосферни (гр. – пара; порции от пари, изригнати от едно небесно тяло под формата на дълга ивица – б.м., А.С.), които са били образувани от изхвърлените огнени пари на изживяващите своя астрономически живот небесни тела. Но докато тези тела прекарват геологическия си живот, в края на всеки период, вместо една атмосфера, те произвеждат две комети от отделящите се въздушни маси“ (Берон 2000: 37).

В Откъс трети на Част Първа се разглежда появата на органичните тела, произвеждани чрез системното начало. Първа глава проследява появата (сътворението) на растенията, втора – на животните, трета – образуването на сетивните органи при животните, четвърта – „сътворението на хората и разпространението на народите по Земята“, а пета е за разпространението на образоваността сред човешките раси. Навсякъде при тези „сътворения“ Берон вижда творещото участие на електричеството: „Растенията възникнали от водата и от електричествата на теченията, произведени от анизотермиите (от гр. – нееднаквост, разлика в температурите – А.С.), а животните – от растителни вещества, въздух и вода, които служат, за да произвеждат анизотермии и електрически течения“ (пак там: 48). По същия начин различните електрически вълни се поемат и смесват с вълните на различните невроплегми (от гр. – понятие, което изразява възприемащ апарат, рецептор, образуван от нервна тъкан – б.м., А.С.) и така се оформят различните сетива както у животните, така и у хората.

В Част Втора, „За сътворението на микрокосмоса“, електричеството по същия начин играе основна, формираща роля: „Двата електъра са съществували преди още да е започнало създаването на Космоса (те са се появили след „висшето действие“, както е обяснено в развитието на Беровата схема в „Панепистемия“, след което „висшо действие“ космосът сам се сътворява – б.м., А.С.); елементите на Макрокосмоса също тъй са съществували преди да е почнало създаването му; тези елементи са онези на топлината, а именно: двете електричества. Всички вселенски тела са вода или образува-

ни от вода и електричества съединения, или зюгми. Всички зюгми, от които се състои Микрокосмосът, са образувани от откъси ток на хетеронимни електричества“ (пак там: 58). Същите начала, които образуват космоса, се отнасят и за образуването на микрокосмоса; на това са посветени три раздела към Част втора на книгата му под заглавия: „За образуването на езика чрез сизьоктичното начало“, „За образуването на езика чрез апохористичното начало“ и „За езика, произведен чрез систатичното начало“. Така чистите физическите принципи, както Берон ги вижда, по които се е образувала вселената, се прилагат и при „произвеждането“ на човека; това е типична за него редукция, която той прилага буквално навсякъде: „Както нетегловните флуиди и водата на Археет се произвеждат в Космоса чрез сизьоктично начало, а чрез апохористично начало – небесните тела, така и в микрокосмоса чрез сизьоктично начало се произвеждат космозюгмите, или идеалите (идеалите като нещо възвишено за Берон са плод на съединение на космически ток с невроплегмите в човешкия мозък, т.е. те не са негова самоволна продукция, а са израз на универсалността на света – б.м., А.С.), а чрез сизьогмите – родовете и видовете на предметите) (пак там: 65)⁷.

Част Трета е посветена на науките, „които разглеждат въздействията от началата“, с които започва неговата „Славянска философия“: „Трите космически начала се разглеждат от физиката и от естествените науки, а трите микрокосмически – от нравствените науки“ (Берон 2000: 67).

Така Берон продължава единния принцип, върху който изгражда своята натурфилософия. В обемния Откъс Първи той се занимава с любимите му естествени науки; като стриктно спазва собствената си логика на извеждане, той вижда същите начала, които образуват космоса, като начала на съ-

⁷ И следващият абзац, за да се види „вградената неяснота“ и свободното композиране в изложението на Берон: „Органичните тела на Космоса съответстват на иданикозюмгите, идеалните понятия или идеалните сизьогми – на микрокосмоса; както растенията послужват за образуване на животните, така и глосозюгмите служат за образуване на идеалните сизьогми (сизьогмите действат при произвеждането на систатичното, преместващото, начало, в тоя смисъл са „преместващи се зюгми“ – б.м., А.С.). Глосозюгмите съдържат опистозюгмите на усещанията (връщащите се към себе си зюгми на усещанията – б.м., А.С.), идващи от предметите, и онези, от които идват представящите ги думи; тези глосозюгми са думите на езика, с който е населен логомикроскосмосът. От останките на растенията се произвеждат животните от най-нисък клас, а от останките на животните и растенията чрез описторъомите постепенно се произвеждат животните от по-висш клас. Същият ред се запазва и при образуването на идеалните сизьогми на логомикроскосмоса. Произведените непосредствено от глосозюгмите идеални зюгми са от понисша степен. Благодарение на своите описторъоми тези идеални сизьогми заедно с глосозюмгите послужват за образуване на други идеални сизьогми от по-висша степен – както в животинското царство, така и в логомикроскосмоса – и създаването непрестанно върви напред от нисшите към по-висшите и по-съвършени видове и родове, семейства и класи. Животинското царство завършва с образуването на човека, а редицата идеални сизьогми на логомикроскосмоса – с идеалното понятие на сътворението (Берон 2000: 66.).

ответните науки: „Всяко начало има свой собствен кръг на действие, всеки един от които е предмет на отделна наука.

I. Произведените чрез сизьоктичното начало съединения се разглеждат от физиката, метеорологията и химията.

II. Произведените посредством апохористичното начало деления се разглеждат в биографията на Космоса или в астрономията и геологията.

III. Посредством систатичното начало от водата и топлината се произвеждат растенията, а от растенията и водата – животни. Природните закони, според които растат растенията и животните и произвеждат други, подобни на себе си индивиди, се изследват от физиологията на растенията и животните“ (пак там: 67–68). Върху тая основа той прави обширни теоретични екскурси, споменавайки Нютон, Лаплас, Хершел, за да покаже единството и приложимостта на неговия принцип не само в появата на света и човека, но и в науките, които разгадават естеството, а след това и в науките, посветени на човека. Във физиката разглежда с неговата терминология динамиката и причините на тежестта, топлопроводимостта на телата, превръщането на топлината в електричество, наречено от него електрикология, акустиката. В „Анизотермиите, породени от въртенето на Земята, или за метеорологията“ проследява появата на различните „форми на водата“, причините за въздушните течения и бурите; под шапката на климатология анализира „причината за нееднаквостта на топлината на двете полукълба“, разпределението на ветровете в различните части на земното кълбо и т.н., а в „За магнитологията“ – естеството на магнитите, „разпределението на земноелектрическите течения“, магнитните аномалии, Северното сияние. В раздела за химията обяснява според неговия принцип и терминология различните химически процеси, включително и за да обоснове въведеното от него понятие „оргазъм“.

Глава втора на тази част е посветена на астрономията и физиологията; там пише за „астрономическия живот на небесните тела“, формите на звездите, луната, причината за цветовете на небесните тела, мъглявинните петна, кометите, причините „за промените на небесните тела през геологическия им живот“, за потопа, който го занимава особено много (това трябва да е чисто библейско влияние), за появата на пръстени около небесните тела. В трета глава („За въздействията на систатичното начало, върху което влияе физиологията“) разглежда растежа на растенията през годишните времена, влиянието на климата върху тях, тяхното възпроизводство, а в „За физиологията на животните“ се спира на храносмилането, дишането и кръвообращението, техните сетивни органи, тяхното възпроизводство.

Откъс Втори от Част Втора е далеч по-малък по обем: „За науките, които разглеждат трите микрокосмически начала“. Те са същите като при появата на космоса, живата и неживата природа; по неговия си причудлив начин и за да спазва триединния принцип на „трите начала“, той разкрива как те властват и в микрокосмоса. Върху тези три начала, проявяващи се в устройството на човека като не само чувстващо, но и мислещо същество, той посочва в три насоки и „науките“, които се занимават с него: в глава първа „За педагогиката“ включва гимнастика, педевтика и дидактика, в глава вто-

ра – логиката, а в глава трета „За поезията“ – живописата, скулптурата, както и „поетичното“ изкуство, и „тоналното изкуство“⁸. И тук редуцирането до

⁸ „I. Първоначално, когато езикът е бил още много ограничен, всеки индивид в течение на живота си е получавал малък брой логозьогми (*логозьогмата* като словесно съединение може да бъде дума или съединение от думи, но самата дума не е случайно определена в състава и смисъла си, а поради своя „логос“ има аналог с логоса в битиен смисъл – б.м., А.С.). Сега това не е така; всички предмети са получили собствени наименования, с появата си получават и имената си и, както беше посочено, описторьомите (от гр.; *описторьома* е едно от метафорично-многозначните понятия на Берон, съставено от „назад“ и „течение“, в см. „връщане назад“, „течение назад“ на идващите от космоса токови вълни, употребявано по различен повод, за да покаже, че токовата вълна не продължава, а се връща към себе си в устойчивост, която дава, да речем, от една страна, устойчивост в разбирането на смисъла на думата, а от друга, устойчивост на самата „логосност“ на предмета, която се пренася в „логоса“ на думата – б.м., А.С.) на предметите и фонемите, влизат в същите космозьогми, а чрез *синтетичния генезис* (тук Берон *вместо си-зьоктично употребява синтетично*, но такива заместващи определения не са рядкост при него – б.м., А.С.) фонемите и предметите се съединяват в космозьогми (...) Ето защо с населяването на микрокосмоса на един индивид с логозьогми е свързана и грижата токовете да не бъдат използвани за страдания и страсти. Следователно *педагогиката се състои от гимнастика, педевтика и дидактика*.

II. Логозьогмите, които съдържат известен брой описторьоми, се разделят чрез *апохористичен генезис* на: 1) такива, които съдържат собствени описторьоми, и 2) такива, които съдържат еднакви или общите описторьоми; те се различават сами по себе си като особена космозьогма със собствена фонема. Логиката разглежда правилата на това отделяне на описторьомите и свързванията на отделните описторьоми с предметите.

III. Описторьомите на многообразните логозьогми чрез *систатичния генезис* се въвеждат в такива нови подреждания, че оказват най-слабо съпротивление на тока, както става при образуването на органичните тела чрез систематичен генезис. Така идеалите, или микрокосмическите органични създания (за Берон дори и мисленето не се различава по своя „токов“ състав от различните електрически потоци, които се ширят из космоса – б.м., А.С.), се произвеждат от описторьомите на логозьогмите. Чрез звука тези описторьоми произвеждат същите космозьогми на предметите, както те самите са били произведени от предметите, или: фонемите отвеждат със себе си същото състояние на холорморфа, което е съществувало при присъствието на предмета. С това състояние анизоропите (от гр. – „нееднакъв“ и „слизане“, в см. нарушено равновесие, което довежда до движение – б.м., А.С.) навлизат в нервите и мускулите и така възникват движения, които следват микрокосмическите творения, или идеали. *Чрез такива движения от микрокосмоса се въвеждат в Космоса нови творения. Тези творения настъпват произлизат от Космоса; образуването и формата им обаче не са космически, а микрокосмически*. Такива творения се създават чрез: 1) ръцете – като живопис или скулптура; 2) гласа – като песен или стих 3) цялото тяло като мимическо изкуство. Това е последица от движенията, които са били произведени от описторьомите, а оригиналът на този продукт на изкуството е в микрокосмическата идея“ (Берон 2000: 182; к.м. – А.С.). Курсивираниите към края изречения показват, че според Берон има не само непрекъснати „токови вълни“ между космоса и човешкия микрокосмос, но и структурен и „смыслево“ ана-

първичните единици, до физическото, до „тока“, без да се прави разлика дали е за космоса и мъртвата природа, или за човека, е директно изказано: „Голямо значение има нравственото благосъстояние; то винаги предпоставя наличието на електричество или на хранителни материали и се състои в логическо използване на тока, за да произвежда идеи, та да обогатява с тях своя микрокосмос и чрез ново използване на ток да споделя в различни форми тези идеи с другите индивиди“ (Берон 2000: 183–184). В края на „Славянска философия“ за първи път се появява и „първопричината“: „Ала тъй като всяко действие води към неговия причинител, човекът е бил заведен от сътворението към Създателя“ (пак там: 189). Следва извеждане на преимуществото на християнството пред политеизма и „единичността“ на юдаизма и мюсюлманството по неговия и причудлив начин, основаващ се на „естественонаучното“: „III. trías или християнството се издига над силата на единовластелина, защото само от силата не е възникнало сътворението, а преди него са съществували оживените от оргазма електри, които са били едни и същи, защото оксиелектърът е същият както хидроелектъра, само че в друго състояние, а именно – с по-голяма плътност; по такъв начин единството на Бога и същевременно trías (има предвид троичността на християнския Бог – б.м., А.С.) не са в противоречие“ (пак там: 190). Книгата завършва с две кратки приложения – „За свободата на волята“ и „За безсмъртието на душата“, които са в потока на традиционното християнско обяснение, макар и по неговия „естественонаучен“ начин, и независимо от това, че се дистанцира от богословието: „Безсмъртието на душата ще намери тук много лесно своето обяснение (...) Така се държи и антропохоломорфът, или душата, чиито съставни части преди живота на индивида са се намирили в аморфно състояние като слънчеви лъчи и в течение на живота му са били превърнати в холоелектрически зюгми, за да образуват един микрокосмос „по образ и подобие“ на Космоса.

II. Както в Космоса, електриците вече не могат да бъдат възвърнати към първоначалното им състояние, така и превърнатите в антропохоломорф, или душа, слънчеви лъчи не могат да се освободят, за да бъдат върнати към първото им аморфно състояние“ (пак там: 203–204). По подобен начин, както е в случая с „естественонаучното“ доказване на безсмъртието на душата, Берон изобщо опровергава „мнението“ и на философите, и на теолозите за произхода и същността на света с човека в него, с изключение, подразбиращо се за него като „естественик“, на материалистическата философия, на която принципите са истинни, но има недостатъци, които се изразяват в непознаването на неговото учение⁹. За да преодолее всичко това, което не му

лог между космоса и микрокосмоса; по такъв начин самият микрокосмос е част от космоса и каквито и нововъведения да внася в космоса, те са предопределени от „битийния състав“ на самия космос.

⁹ „Теолозите и законодателите, стигнали до тази истина не чрез философски принципи, а чрез предчувствия и нравствени чувства, намират съзвучие в сътворението, без да могат да дадат философски обяснения за него. По тази причина тео-

харесва, той разширява своята „Славянска философия“ до „Панепистемия“, до *Всенаука* – до едно обобщаващо знание за света, – което „преодолява“ едностранчивостта на изброените.

В самия край има и „Забележка“, в която „с две думи“ изказва и смисъла на своето съчинение, и ползата от него: „Казаното в това съчинение за отделните науки е твърде малко, за да могат те да се изучат, но е достатъчно, за да се докаже както: 1) извеждането на всички науки от надарените с оргазъм два хетеронимни електъра, така и 2) връзката им помежду си. Следователно няма да има човек, който ще прочете съчинението, без да извлече полза“ (пак там: 207). Това „твърде малко“, за което говори, Берон преодолява в седемтомната си „Панепистемия“.

Втората част на заглавието на този текст можеше да бъде не само „Родолюбието като натурфилософия“, но и „Натурфилософията като родолюбие“, защото стремежът на д-р Петър Берон е да състави нова картина на света и човека в него, която картина след „Славянска философия“ разширява до „Панепистемия“, а не само да изтъкне „славянското“, чрез него – и „българското“; в такъв смисъл етническото подчертаване при него е апликация към изследването му, а не обратното, и затова в обобщаващия си седемтомен „всенаучен“ труд етническото определение отпада.

Ако трябва да се разграничи намерението му от неговото постижение, то стремежът му е да създаде цялостна схема на световното развитие – натурфилософска по същността си, – която да преодолее всичко постигнато дотогава, при това поела в себе си цял компендиум знания и науки, поради което и наречена *Всенаука*. Че този опит няма как да бъде убедителен в непомерните си амбиции и претенции е ясно, но все пак той е *опит* – не в оня ново-европейско-просвещенски смисъл на Лок и Кант (Кантовите „Критики“ са в същността си и *опити* на освобождаващия се от „средновековието“ си и от Бога човек да мисли и опитва сам, извън небесните предопределения), а опит – извън илюзиите за „коперникански преврат“ – в най-обикновения, повседневния смисъл да се опита нещо, което да бъде както наподобяване, така и превъзможване на наличното, на известните образци. И затова, като се има предвид постоянното наваксване в нашата култура – такова е историческото ни битие, но ако се гледа обективно, то е такова и за повечето народи в Европа, да не говорим за света, – а еуфорията към наваксването през Възраждането е несравнима, този опит е бил обгрижван от неговите съвременници, бил е „емблема“, че вече сме като Европа дори по отноше-

логията и религията се потискат у онези народи, в които се шири философията, особено материалистическата. Тази философия намира навред привърженици, защото, както се каза, е последователна и принципите ѝ са истинни. Тя няма грешки, само недостатъци, които се състоят в непознаването на холоелектрическите зъогми. Но понеже и теолозите не познават този недостатък, за да обърнат върху него внимание на философите и на техните привърженици, те не са в състояние с философски принципи да окажат противодействие на триумфиращото учение (на неговото – на Берон – учение; б.м., А.С.)“ (Берон 2000: 203).

ние на „високата наука“. Затова не само в кореспонденциите между отделни дейци от Възраждането – и в повечето тогавашни вестници и списания неговото име се споменава, възхваляват се трудовете му с израз на гордост, че сме на „равна нога“ (вж. Бъчварова, Бъчваров 1993: 160 и сл.), като това споменаване, ясно е, че е само външна информация, пиар според сегашната словоупотреба, без никакъв анализ на трудовете му. Така впрочем е и днес, когато стане дума – по различни поводи – за д-р Петър Берон, без еуфорията, присъща на самото Възраждане. И сега името му е *емблема* на Рибния буквар и *метафора* на оня стремеж по непостижимото, който иска да надмогне и времето, и съдбата. Но както стана дума още в началото на това изложение, ние това имаме: за едни то е *симптом* и за тогавашната наша култура, и за самия Берон, за други – налични писания, архив на едно минало.

ЛИТЕРАТУРА

- Аретов, Н. 2006. *Национална митология и национална литература. Сюжети, изграждащи българската национална идентичност в словесността от 18 и 19 в.* София: Кралица Маб.
- Берон, П. 1978. *Произход на физическите и естествените науки и на метафизическите и нравствените науки.* София.
- Берон, П. 2000. *Славянска философия. Съдържаща основите на всички естествени и нравствени науки, с приложение „Върху свободата на волята“ и „Безсмъртието на душата“.* Превод от немски С. Аршинкова, София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Бурмов, Т. 1895. *Спомените ми. Дневник. Автобиография.* София.
- Бъчваров, М. 1961. *Мирогледът на д-р Петър Берон.* Варна.
- Бъчваров, М. 1970. *Натурфилософската система на д-р Петър Берон. // История на философската мисъл в България, том I.* София: Издателство на БАН, 172–215.
- Бъчваров, М, Бъчварова, Н. 2000. За „Славянска философия на д-р Петър Берон“. // Берон, П. 2000. *Славянска философия. Съдържаща основите на всички естествени и нравствени науки, с приложение „Върху свободата на волята“ и „Безсмъртието на душата“.* Превод от немски С. Аршинкова, София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Бъчварова, Н., Бъчваров, М. 1975. *Д-р Петър Берон. Живот, дейност, натурфилософия.* София.
- Бъчварова, Н., Бъчваров, М. 1993. *Д-р Петър Берон. Живот и дело.* София: Феникс.
- Даскалов, Р. 2018. *Големите разкази на Българското средновековие.* София: Рива.
- Огнянов, Хр. 2002. *Срещи през годините.* София: Гутенберг.
- Хранова, А. 2011. *Историография и литература. За социалното конструиране на исторически понятия и Големи разкази в българската култура 19-20 век. Том I. Литература. Историография. Социология: теории, кризи, казуси. Историография и литература. Том II. Животът на три понятия в българската култура: възраждане, средновековие, робство.* София: Просвета.
- Шарова, Кр. 1976. *Българският политически център в Париж в 40-те години на 19 в. – В чест на акад. Хр. Христов.* София.
- Béron, P. 1862. *Introduction à la Panépipistème, II.* Paris.